

Kaksoiskaupunki Helsinki-Viaporin synty ja kukoistus

Arvio teoksesta Aalto, Seppo, Sofia Gustafsson & Juha-Matti Granqvist.
Linnoituskaupunki. Helsinki ja Viapori 1721–1808. Helsinki: Minerva. 2020.
640 s. ISBN 978-952-375-082-1.

Veikka Kilpeläinen

Helsinki oli 1700-luvulla keskikokoinen ruotsalaiskaupunki, jonka erityispiirteeksi muodostui kaupungin edustalle perustettu Viaporin linnoitus. Vuosisadan puolivälissä käynnistyneet linnoitustyöt mullistivat Helsingin elämän ja vaikuttivat niin kaupungin elinkeinoihin kuin väestörakenteeseenkin. Helsingistä kasvoi samanaikaisesti tyypillinen ja poikkeuksellinen kaupunki, joka on hedelmällinen alusta esimodernin kaupunkihistorian tutkimiselle. Vaikka Helsingin varhaisempi historia on usein jäänyt pääkaupunkiajan varjoon, on Helsingin ruotsalaiskaudesta laadittu lukuisia tutkimuksia. Tarve uudelle yleisesitykselle on kuitenkin jo pitkään ollut ilmeinen. Tähän kysyntään vastaa FT, dosentti Seppo Aallon, FT Sofia Gustafssonin ja FT Juha-Matti Granqvistin kirjoittama *Linnoituskaupunki*, joka pyrkii lähestymään kohdekaupunkiaan uudesta perspektiivistä. *Linnoituskaupunki* kuvaa Helsinkiä ”Viaporin valossa, Viaporin varjossa” (s. 149) kasvaneena kaupunkina.

Linnoituskaupunki on odotettu päätösosa Helsingin vanhempaa historiaa käsittelevään neliosaiseen kirjasarjaan. Helsingin kaupungin historiatoimikunnan aloitteesta syntynyt sarja sisältää Seppo Aallon teokset *Kruununkaupunki* (2015) ja *Sotakaupunki* (2012), jotka käsittelevät Helsingin vaiheita pienenä kauppakaupunkina vuosina 1550–1721. Professori emeritus Matti Klingen teos *Pääkaupunki* (2012) kuvaa nimensä mukaisesti Helsingin muuntumista pääkaupungiksi vuosina 1808–1863. Sarjan aiemmin ilmestyneet osat tarkastelevat korostetusti Helsinkiä valtakunnanpolitiikan kohteena ja välineenä. *Linnoituskaupunki* jatkaa tuttua linjaa painottaessaan kerronnassaan Helsinkiä osana valtakuntaa, Itämeren piiriä ja kansainvälisen kaupan verkostoja, mutta pääosaan pääsevät näkyvästi kaupunkilaiset itse.

Kirjasarjan aiemmista osista poiketen *Linnoituskaupunki* on syntynyt kolmen tutkijan yhteistyönä. Sarjan kaksi aiempaa osaa kirjoittanut Seppo Aalto on vastannut kronologisesti etenevän kirjan ensimmäisistä kolmesta luvusta, joissa käsitellään aikaa ennen Viaporin linnoitustöiden aloittamista. Varsinaisen linnoituskaupungin aika kuvataan kirjan luvuissa 5–14, jotka ovat Sofia Gustafssonin ja Juha-Matti Granqvistin

käsialaa. Gustafsson ja Granqvist ovat tutkineet Helsinkiä ja Viaporin linnoituksen rakennuskaudella esimerkiksi jo väitöskirjoissaan (Granqvist 2016; Gustafsson 2015). Yleistajuisesti tietokirjaksi tehty *Linnoituskaupunki* kokoaa yhteen tuorempien tutkimusten tuloksia.

Kaupunki vai kaksoiskaupunki?

Moni ruotsalaiskaupunki vaurastui 1700-luvun pitkän rauhanajan tuomassa myötätuudessa, mutta Helsingin kasvu oli verrattain suurta ja nopeaa. Lähtökohta ei ollut helppo, sillä isonvihan runtelema Helsinki oli 1720-luvun alussa surkeassa jamassa, eikä valtaosa kaupungin asukkaista koskaan palannut takaisin kotitalojensa raunioille. Näistä oloista kerrontansa aloittava *Linnoituskaupunki* piirtää kuvan tuhkaksi palaneesta kaupungista ja toimista, joilla uusi porvaristo pyrki nostamaan kaupungin jaloilleen. Eräänä toimeliaana pyrkimyksenä oli kohentaa Helsingin taloutta palkkikaupalla, joka kuitenkin soti kruunun merkantilistisia intressejä vastaan. Palkkien sijaan Helsinkiin olisi pitänyt rakentaa sahoja ja pitää siten puunjalostus kotimaassa, mutta köyhille kaupunkilaisille se oli sula mahdollisuus. Kun sahoja viimein saatiin, ne päätyivät rikkaiden haminalaisporvareiden haltuun.

Helsingin talous toipui ja väestö kasvoi entiselleen vasta Viaporin rakennustöiden myötä. Kirjan viimeisissä luvuissa esitellään jo vauraimpien helsinkiläisten muodikkaita ylellisyystuotteita. Vuosisadan lopussa kaupunki sai ensimmäisen kelloseppänsä sekä muotokuvamaalarinsa ja suurkauppiaiden valtameripurjehtijat seilasivat Välimerelle saakka – kontrasti vuosisadan alun kurjuuteen on huomattava.

Viaporin nostaminen koko kirjan otsikkoon on perusteltu valinta, sillä *Linnoituskaupunki* osoittaa, ettei Helsinkiä 1700-luvulla – jos myöhemminkään – voida ymmärtää huomioimatta Viaporin. Olisiko Helsingistä tullut edes pääkaupunkia ilman Viaporin? Vielä rakennustöiden ensimmäisinä vuosikymmeninä kaupungin hyvinvointi oli suorastaan sidottu linnoitustöiden etenemiseen ja niiden tarjoamiin elinkeinomahdollisuuksiin, mutta 1800-luvulle tultaessa riippuvuusuhde oli muuttunut rinnakkaiseloksi. Yhteisiin vuosikymmeniin mahtui toki myös riitoja, rasitteita ja reviiritisteluita, jotka helpottuivat vuosikymmenten saatossa. Kirja päättyy Suomen sotaan ja Viaporin antautumiseen, ja Helsingin tulevaisuus jää avoimeksi. Kirjoittajat toteavat linnoituskaupungin ajan päättyvän vuoteen 1809, jolloin Viaporista tuli Venäjän armeijan tukikohta ja se eristettiin kaupungista.

Helsingin ja Viaporin historiaa on vanhemmassa historiantutkimuksessa tarkasteltu pääasiassa erikseen ja korkeintaan toisiaan sivuten. Viapori on nähty kruunun linnoituksena ja erillisenä sotilasalueena, joita linnoitus toki olikin. Kaupunkihistorioiden rajat ovat noudatelleet alueiden laillisia rajalinjoja ja Viaporin merkitystä ei olla ainakaan liikaa painotettu. Alueiden kiinteän yhteyden, ”kaksoiskaupungin”, korostaminen on noussut selvemmin esille vasta tuoremmassa tutkimuksessa [1]. *Linnoituskaupungin* kirjoittajat nostavat kaksoiskaupungin käsitteen esille vain otsikkotasolla (s. 465) kertoessaan kaupungin ja linnoituksen asukkaista: alueiden väestö oli sulautunut yhteen, mikä havainnollistuu Helsingin ja Viaporin sekavissa ja osin päällekkäisissä väestökirjanpidoissa. Ei ollut tavatonta, että Helsinkiin henkikirjoitettu henkilö todellisuudessa asui Viaporissa tai päinvastoin.

Tämän lisäksi alueiden kaksoiskaupungin kaltainen luonne näkyy esimerkiksi siinä, että helsinkiläiset vaikuttivat pitävän Viaporin saaria kaupungille kuuluvana alueena (s. 281, 484). Vanhasta tottumuksesta saarten ja mantereen välillä kuljettiin muodollisesta valvonnasta huolimatta erikoisen vapaasti. Koska Viaporin ja Helsingin väliset hallinnolliset sekä konkreettiset fyysiset rajat olivat ilmeisen häilyviä, tuntuu ajatus kaksoiskaupungista aivan perustellulta. Yleistajuisena teoksena *Linnoituskaupunki* ei kuitenkaan sisällä erityistä käsitteellistä tai teoreettista pohdintaa, vaikka se voisikin vielä täydentää lähdeaineistoista tehtyjä tulkintoja. Esimerkiksi kaksoiskaupungin käsite olisi ollut kiinnostava paikka nostaa esille pohdintaa rajoista ja siitä, mikä oikeastaan oli kaupunki.

Vaikka alueita käsitellään rinnakkain ja limittäin, on *Linnoituskaupungin* maantieteellinen painopiste kuitenkin Helsingin tulliaitojen sisäpuolella, sillä onhan teos ennen muuta Helsingin kaupungin historia. Helsingin ympäryspitäjät jäävät hieman linnoitusyhteyden varjoon, vaikka yhteys niihinkin on ollut tiivis ja talonpojat olivat tuttu näky kaupungissa. Ymmärrettävästi rajauksia on kuitenkin täytynyt tehdä. Kuvausta Viaporin linnoitussaarilla eläneistä asukkaista ja linnoituksen miljööstä lukisi kernaasti enemmän, vaikka rajauksia onkin tehty onnistuneesti. *Linnoituskaupunki* jättää houkuttelevasti tilaa jatkolle, sillä lukuisista tutkimuksista huolimatta Viaporista ei vielä tiedetä likimainkaan kaikkea. Eräs kiinnostava seikka on se, millaisiin eri tavoin alueen pysyvät ja väliaikaiset asukkaat ymmärsivät Helsingin ja Viaporin rajan, ja mitä kaikkea kaupunki merkitsi alueen runsaslukuiselle sotilasväestölle perheineen.

Suurvaltopolitiikkaa ja paikallisia kamppailuja

Kronologisesti etenevä *Linnoituskaupunki* jakautuu temaattisiin lukuihin. Jokaisen pääluvun alussa lukijalle tarjotaan tiivis katsaus valtakunnanpolitiikkaan ja maailman suurvaltojen tapahtumiin, joiden kaiut rantautuivat ennen pitkää pieneen Helsinkiin saakka. Näin kaupunki kytkeytyy kerronnassa tiiviisti muuhun valtakuntaan ja Eurooppaan. Talouden ja politiikan näkökulma ilmenee lukujen otsikoissa: esimerkiksi ”Merikaupunki murroksessa” (s. 213) heijastaa Helsingin osaa yhtenä Itämeren alueen kasvavana kauppakaupunkina ja ”Valtapeli” (s. 305) kertoo helsinkiläisten porvareiden keskinäisestä valtakamppailusta. Valtiotason ohella kerronnassa korostuvat ne helsinkiläiset, joilla oli rahaa, valtaa ja verkostoja, mutta huomio suuntautuu myös poikkeuksellisen suureen ja hyvinvoivaan pienporvaristoon.

Sääty-yhteiskunnassa porvaristo muodosti kaupunkiväestön keskeisen ydinaineksen, ja siksi porvaristo on itseoikeutetusti teoksessa tärkeässä roolissa. Käytetyissä alkuperäislähteissä korostuvat varsinkin porvariston tutkimiselle olennaiset maistraatin aineistot. Porvareiden ohella keskeisessä asemassa ovat virkamiehet, olivathan kaupungit myös alueensa hallintokeskuksia. Kaupungin ja osin Viaporinkin avainhenkilöiden kautta havainnollistuu yksi aikakauden merkittävä ilmiö, sääty-yhteiskunnan vähittäinen murentuminen. Koulutuksen ja sosiaalisen aseman merkitys nousi hiljalleen muodollisen säätyaseman ohi, minkä todetaan näkyneen Helsingissäkin yhteiskunnan keskikerroksen nousuna (s. 472–476). Viapori veti puoleensa vasta-aateloituja ja aateloimattomia upseereja, joilta vaurastunut porvaristo omaksui säätyläistapoja. Harvalukuisen eliitin elämäntyylillä ja verkostot tosin olivat omanlaisiaan ja elämänmeno poikkesi suuresti keskiverrosta kaupungin asukkaasta, joka Helsingin

tapauksessa tarkoitti esimerkiksi kapakointia ja muita sekalaisia elinkeinoja harjoittanutta pienporvaria – tai rivisotilasta, jos koko kaksoiskaupungin väki otetaan huomioon.

Linnoituskaupunki ei käsittele kohdekaupunkiaan yksinomaan valtaporvareiden ja ylimpien virkamiesten pelikenttänä, vaikka heidän toimintansa korostuu koko kirjasarjaan valitussa ylätasoin näkökulmassa. Viimeiset luvut keskittyvät tarkastelemaan kaupunkilaisten arkielämää ja antavat kiehtovan vivahteikkaan kuvan linnoituksen kupeessa vaurastuneen kaupungin moninaisesta arjesta. Viimeisissä luvuissa liikutaan kaupungin ytimessä torilla ja satamassa, vierailaan niin arvokennuksissa kuin sivukujillakin ja käydään turistina Viaporissa. Vähäisempien porvareiden, sotilaiden ja kaupungissa vierailevien ihmisten elämänpiirit nivoutuvat eri luvuissa arkisten kuvausten kautta osaksi kerrontaa.

Sujuvasti kerrottua ja kuvailtua kaupunkihistoriaa

Helsingin historia näyttäytyy usein vain pääkaupunkiajan historiana, vaikka varhaisempien aikojen tutkimus on yhtä lailla merkittävää. Pääkaupungin korostuminen on ymmärrettävää jo siksi, että nykypäivän Helsingin kaupunkitilassa autonomian aikaa vanhempi rakennettu ympäristö on vähissä ja maastokin on monin paikoin muuttunut. Poikkeuksen muodostaa tietenkin Viapori eli nykyinen Suomenlinna. Kirjoittajat ovat huomioineet kadonneen kaupungin ongelman ansiokkaasti ja lukijaa autetaan useassa kohdassa hahmottamaan kaupunkitilan muutosta ja toisaalta pysyvyyttä. Kartat osoittavat, miten samankaltainen Helsingin kantakaupungin alue katuverkon osalta edelleen on, mutta myös sen, miten rantaviiva on siirtynyt ja maisema ylipäättään muuttunut. Kaupungin tontinomistajien sosiaalista jakaumaa vuonna 1796 osoittavan mielenkiintoisen kartan (s. 550) laatiminen on vaatinut työtä, ja sen näyttämiä tuloksia olisi voinut tekstissä analysoida vielä pidemmällekin.

Linnoituskaupunki toimii oivana yleistajuisena opuksena, jonka pohjalla on tuore tieteellinen historiantutkimus. Teos kokoaa yhteen tutkimusta, jota 1700-luvun ja 1800-luvun alun Helsingistä on viime vuosikymmenen aikana tehty – unohtamatta kuitenkaan Helsingistä ja Viaporista laadittuja varhaisempia teoksia, joita osataan tarpeen tullen katsoa kriittisestikin ja uusien kysymystenasetteluiden tarve tulee siten perusteltua. Teoksen lukeminen on miellyttävää selkeän rakenteen ja kauniin kuvituksen ansiosta, ja kirja sopii luettavaksi niin Helsingin historiasta kuin ylipäättään esimodernin ajan kaupungeista kiinnostuneille. Lähestymistavaltaan ja rakenteeltaan *Linnoituskaupunki* on linjassa teossarjassa aiemmin ilmestyneiden kirjojen kanssa: yleisesitykset keskittyvät talouteen ja politiikkaan, mutta mukana on elävää kaupunkiympäristön kuvausta ja kaupungin kokemisen tapoja. Yksi kirjasarja päättyy, mutta varhaisemmassa kaupunkihistoriassa riittää yhä tutkittavaa.

FM Veikka Kilpeläinen on Suomen historian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksella.

Viitteet

[1] Ks. esim. Suomen Akatemian vuosina 2010–2013 rahoittama Sveaborg-Viapori -projekti, <https://blogs.helsinki.fi/sveaborg-project/>. [Haettu 27.2.2021]

Kirjallisuus

Aalto, Seppo. 2012. *Sotakaupunki. Helsingin vanhankaupungin historia 1550–1639*. Helsinki: Otava ja Helsingin kaupunki.

Aalto, Seppo. 2015. *Kruununkaupunki. Vironniemen Helsinki 1640–1721*. Helsinki: SKS ja Helsingin kaupunki.

Granqvist, Juha-Matti. 2016. Helsingin porvaristo Viaporin rakennuskaudella (1748–1808). Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XLII. Helsingin yliopisto: Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2482-1>. [Haettu 30.3.2021]

Gustafsson, Sofia. 2015. *Leverantörer och profitörer: Olika geografiska områdets och sociala grupperns handel med fästningsbygget Sveaborg under den första byggnadsperioden 1748–1756*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 196. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societen.

Klinge, Matti. 2012. *Pääkaupunki. Helsinki ja Suomen valtio 1808–1863*. Helsinki: Otava ja Helsingin kaupunki.

Sveaborg-Viapori -projekti, <https://blogs.helsinki.fi/sveaborg-project/>. [Haettu 27.2.2021]